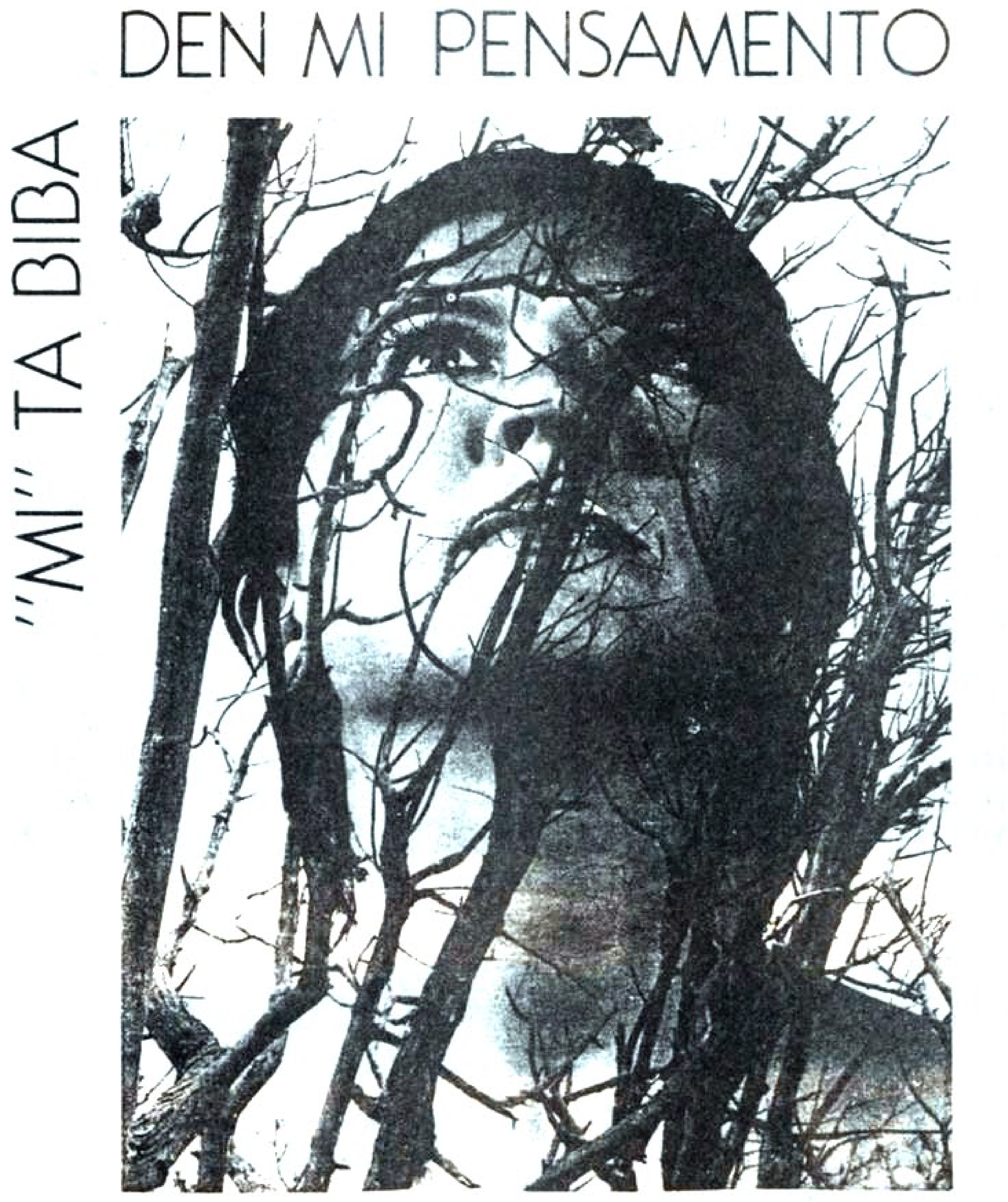

Arubaanse dichteres Philomena Wong wil mensen bereiken met haar poëzie

=door Wim Rutgers=

Philomena Wong (Aruba 1941) publiceerde in *Watapana*, *Di Nos*, *Cosecha Arubiano* en *Skol y Komunidat*. In 1984 verscheen haar eerste gedichtenbundel *'Mi' ta biba den mi pensamento*, in 1986 gevolgd door *Na caminda pa independencia*. In 1922 verscheen *Di ta... pa... tabata*. De bundels van Philomena Wong zijn zorgvuldig geïllustreerd door middel van fotomontages. *'Mi' ta biba den mi pensamento* door fotograaf Rob Vermeer, *Di ta... pa... tabata* door Stanley Kuiperi.

Waarom schrijft U?

"Op de eerste plaats voor mezelf. Je bent overdag gewoon aan het werk en je krijgt een ingeving. Dan moet je even de tijd nemen om die op te schrijven. Je moet even die gedachte opschrijven, dan kun je die later thuis wel verder uitwerken. Als je schrijft, druk je gevoelens uit over iets dat je aangrijpt. Dat kan heel verschillend zijn, zoals iets in de natuur, een bepaalde gebeurtenis, een emotie. Zo schreef ik *Ilushon* naar aanleiding van de overdreven Moederdag-propaganda voor de radio. Men maakt reclame voor allerlei grote cadeaus voor moeder. Toen hoorde ik iemand zeggen 'hoeveel moeders worden er eigenlijk niet ontzettend verwaarloosd en zijn er in feite levend begraven?' Dat inspireerde me tot het lange gedicht *Ilushon*, dat begint met: *Mi a piki un flor / di datu / den santana / di mamanan / derá na bida / / mi a bishitá / algun graf shinishi / den e santana / di muhenan / lubidá na bida.*

Ik kan niet in opdracht schrijven, mijn schrijftempo ligt ook niet hoog. Soms schrijf ik bijna niets, soms wat meer. Ik schrijf in eerste instantie voor mezelf, maar ook wel voor anderen. Frank Booi noemde mij een dichteres die voor kinderen schr-

eef. Ik heb misschien verschillende ontwikkelingsperiodes doorgemaakt. Ik ben onderwijzeres van beroep, maar ik schrijf niet alleen daarover. Ik schrijf veel over vrouwen, over bepaalde gevoelens van vrouwen, over onderdrukking, ook over opvoeding. De sfeer van mijn gedichten is over het algemeen een vorm van verzet tegen misstanden. Er zijn eigenlijk maar weinig gedichten van mij die geen protestgedichten zijn. Ik werk in het sociale vlak en kom daardoor met veel problemen in aanraking. Je hoort over het sexueel misbruiken van kinderen. Pas als je over die ene concrete situatie hoort die je aangrijpt, dan schrijf je erover. De laatste tijd ben ik veel bezig met het probleem van het ouder worden; met vraagstukken van sterven en dood."

ONTWIKKELING

"Toen ik in Arnhem op de kweekschool studeerde, schreef ik net als mijn Nederlandse klasgenoten in december Sinterklaasrijmen in het Nederlands. Dat was echte rijmelarij, maar ik merkte dat het me gemakkelijk afging. Ik verkocht soms Sinterklaasgedichten voor een kwartje om mijn zakgeld een beetje aan te vullen. Dat rijmen heb ik later losgelaten, al speelt klank (herhaling) nog wel een heel belangrijke rol."

"Mijn eerste gedichtenbundel *'Mi' ta biba den mi pensamento* van 1984 is eigenlijk een cyclus van het leven. Het openingsgedicht *Mi ta muri* is een van de eerste gedichten die ik (al in 1965) schreef. Toen ik het titelgedicht *'Mi' ta biba den mi pensamento* schreef, herinnerde ik het me weer - dat was heel frappant. Toen heb ik deze twee gedichten, *Mi ta muri* en *Mi ta biba* (in deze volgorde), als het begin- en eindpunt van de bundel genomen. Het 'ik' moet zich namelijk niet verliezen, je moet in de maatschappij er steeds rekening mee houden het 'ik' te kunnen handhaven; leven betekent strijden, overwinnen, overleven. Ik heb gelukkig overleefd."

Wat is een goed gedicht?

"Dat is denk ik heel persoonlijk. Ik vond de beste Antilliaanse gedichten die welke kort waren, die met zo weinig mogelijk woorden zoveel mogelijk zeggen. Je moet snijden in een gedicht. De vorm van een gedicht is niet het essentiële. Rijm is op zich niet belangrijk. Ik maak er natuurlijk wel gebruik van, maar dat gaat vanzelf zonder speciale aandacht of via controle achteraf. Melodie en ritme zijn heel belangrijk. Bij het schrijven houd je er al rekening mee wat de klank van het gedicht teweeg kan brengen. Terwijl ik nog schrijf, draag ik het ontstane gedicht als het ware al voor. Ik ben me er voortdurend van bewust hoe deze klank zal werken. Daarbij zeggen korte gedichten over het algemeen meer dan langere. Het is niet het vele dat veel zegt."

"Toen ik in mei 1992 in het Nederlandse Utrecht op het Multi Etnisch Podium Festival was, waar ik ook voordroeg, hoorde ik daar ellenlange gedichten, vol met herhalingen, die ik ook heel goed vond. De melodie is heel belangrijk; vooral klankherhalingen zijn heel mooi. Beweging en klank gaan samen. Als ik schrijf, horen die twee bij elkaar. Ik ben a-muzikaal, ik heb ook geen muzikaal geheugen. Maar het vreemde is dat ik muziek en bepaalde muziekinstrumenten hoor als ik schrijf. Poëzie kan multifunctioneel zijn. Gedichten die worden voorgedragen, vergezeld van muziek, dans en mime tonen dat verschillende kunsten goed samen kunnen gaan."

PRESENTATIE

"Ik ben zeer visueel. Mijn hobby is fotografie en ik was jarenlang bestuurslid van de Aruba Camera Club. Wanneer ik schrijf, visualiseer ik het beeld heel erg. Maar ik heb Stanley Kuiperi, die de foto's voor mijn laatste bundel maakte, helemaal vrijgelaten. Hij heeft het manuscript gelezen en naar aanleiding daarvan de illustraties gemaakt. In die montages treedt het element 'verval' sterk naar voren. Ik was heel tevreden met zijn interpretatie van mijn gedichten."

"Voor de presentatie van mijn laatste bundel maakte Delbert Bernabela een muzikale blokfluit-begeleiding. Ik las de gedichten voor en hij luisterde. Daarna speelde hij en gaven we wederzijds commentaar, waardoor we gezamenlijk oefenend tot een eenheid kwamen. Zo hebben we *'Mi' ta biba den mi pensamento* in 1984 gepresenteerd met muziek van Eddy Bennett en dans door studenten van de Arubaanse Pedogogische Akademie onder leiding van Burny Every. De presentatie van de bundel en de presentatie in de bundel is steeds een samengaan van verschillende kunstvormen die elkaar versterken."

VOORDRACHT

"We zouden de poëzie meer moeten stimuleren. Gedichten zouden meer in het dagelijkse leven opgenomen moeten worden. Het gedicht *Auxilio*, dat een fel protest bevat tegen de natuurvernieling door projectontwikkelaars en buitenlandse investeerders op Aruba, heb ik daarom later aan Stimaruba afgestaan. Die heeft er drietalige posters van gemaakt die bij een aantal bushaltes werden opgehangen, om de mensen op te roepen tot natuurbescherming. Een dichter heeft een gemeenschapstaak om de mensen bewust te maken; poëzie is een directe vorm om mensen te bereiken."

"Ik houd ervan om mijn poëzie voor te dragen. Ik denk dat je op die manier mensen meer liefde voor poëzie kunt bijbrengen. Het effect ervan wordt veel groter. Ik hoor vaak het commentaar: 'Nooit heb ik van het lezen van poëzie gehouden. Maar het horen ervan is anders, levendiger'. We zouden daarom de oude voordrachtskunst door middel van workshops en in het onderwijs actief moeten stimuleren. In Latijns Amerika worden jongeren opgevoed met gedichten. Gelukkig hebben we de laatste tijd enkele keren een *café literario* gehad.

Dichters en auteurs worden geldelijk slecht gewaardeerd. Zangers worden tijdens feestprogramma's voor hun optreden

> 'Ik ben me steeds bewust van de klank'

altijd betaald, maar men vindt kennelijk dat een dichter blij mag zijn dat hij uitgenodigd wordt."

TAAL EN VORM

"Ik schrijf soms in het Engels, liefdesgedichten bij voorbeeld. Maar in die taal zal ik nooit publiceren. Nu en dan schrijf ik nog wel eens wat in het Nederlands, maar veel meer in het Papiaments. Op het gebied van het Papiaments voel ik me bepaald geen deskundige. Ik moet nog veel van onze taal leren. Ik praat veel met mijn collega Belén Kock-Marchena. We discussiëren over elkaars werk. Dat betreft dan vooral de technische aspecten, de opbouw en structuur van een gedicht, de woordkeus en zinsbouw, niet de thematiek want die staat vast."

"Op Aruba is er (te) weinig literaire kritiek. Een officiële kritiek is er helemaal niet, maar ook van vrienden en collega's hoor je in het algemeen geen echt opbouwend commentaar. We zouden daarom als auteurs bij elkaar moeten komen, om elkaars werk te bespreken. Nu is er wel enkele keren een literair café geweest, maar daar werd alleen maar voorgedragen. We zouden onze schrijfervaringen moeten uitwisselen."

VERWANTSCHAP

"Ik voel me het meest verwant aan een paar Arubaanse auteurs die nog geen afzonderlijke bundels gepubliceerd hebben, zoals Belén Kock-Marchena en Nena Bennett. Dat is om hun stijl, hun manier van schrijven, het moderne zoals Belén dat heeft, ook het ritmische. Daarnaast apprecieer ik het realisme van deze auteurs en hun maatschappijkritische opstelling, met name bij Nena Bennett. Je voelt dat zij niet dicht om het dichten, maar uit noodzaak, als een drang van binnen, een behoefte om iets op papier te zetten. Dat heb ik ook."

"Wat Aruba betreft, heb je de oude garde, maar daaraan voel ik me weinig verwant. Ik bedoel Eduardo Curet en José Ramón Vicioso, maar mijn Spaans is ook niet goed genoeg om dat werk naar waarde te kunnen schatten. Dan heb je Hubert Booi en Ernesto Rozenstand. Verder kan ik noemen: Frank Booi, Henry Habibe, Denis Henriquez, Digna Laclé; aan Omaira Britten voel ik me weinig verwant. Ana Krozendijks *Casita di faro* bevat wel heel mooie gedichten; Frank Williams is een boeiende verteller van verhalen; Lolita Euson is niet mijn favoriet."

"Wat de Antillen betreft, vind ik Nydia Ecury goed, ook als *performer*; Diana Lebacs en L. Haseths voordracht bewonder ik. Pierre Lauffer is een hoofdstuk apart, maar misschien vind ik Elis Juliana persoonlijk wel de beste; dat is een oerdichter. Tip Maruggs *Weekendpelgrimage* heb ik laatst in zijn geheel moeten voorlezen voor het examen van een visueel gehandicapte - dat was zwaar. Frank Martinus Arion is een klasse apart."

TWEELUIK

"*Na caminda pa indepedencia* is een episch gedicht. Het bevat in grote lijnen het verhaal van de Arubaanse geschiedenis tot in 1986 de status aparte bereikt werd. Het bevat veel kritiek. Ik ben er in het geheel genomen wel tevreden over; er zitten een paar onjuistheden in, maar ik ben geen historicus. Het heeft een duidelijk politieke boodschap. Als bundel sta ik er nog helemaal achter."

"De twee andere bundels vormen als het ware een tweeluik. In het eerste *'Mi' ta biba den mi pensamento*, is er een 'ik' aan het woord die zich ontwikkelt door zich op de buitenwereld te richten. Het derde, *Di ta... pa.. tabata*, gaat over anderen, maar is in feite veel meer naar binnen toe, op de ontwikkeling van het eigen 'ik' afgestemd. De opbouw is tegengesteld: waar de eerste bundel van dood naar leven ging, wordt in de derde bundel juist het ouder worden en de dood steeds nadrukkelijker genoemd. In *'Mi'* wilde ik toekomstgericht de strijd aangeven van het vinden van een eigen 'ik'. De beelden zijn symbolisch gebruikt. Een individu wordt geboren, ondergaat de beïnvloeding van de omgeving waardoor het eigen 'ik' tot zelfbewustzijn groeit. *Di ta... pa... tabata* is niet meer symbolisch, maar gaat over het leven zelf. Er is een einde aan het leven. De levenscyclus wordt gevormd door jeugd, volwassen zijn, ouderdom en daarna de dood."

"Een jong mens wordt bij voorbeeld geleerd om oudere mensen te respecteren. Maar dat is alleen uiterlijk, want elk echt leerproces moet iets van jezelf worden. Pas als je leed echt meemaakt, kun je er wezenlijk over schrijven. Dat is een rijping, een groei, een inleven waarbij je helemaal betrokken bent. Dat heb ik in mijn laatste bundel vorm proberen te geven. Een van de gedichten gaat over de dichter en het dichten zelf, namelijk *Inspirashon di po-e-ta: hisa benta / e leter 'e' /y machik'e / net meymey /dje palabra puta / cambia e leter 'u' / den 'o' / hala un rosea chiki-chiki / tras di e 'o' / y prome cu e 'ta' / y ata: /un barbulet / a cambia / den un shon!* Ik heb er een stukje zelfspot van de dichter mee willen aangeven: als je schrijft, ben je een po-e-ta."

ANDER WERK

"Naast poëzie heb ik ook korte verhalen geschreven, maar nog niet gepubliceerd. Volgend jaar wil ik met een verhalenbundel komen, die min of meer autobiografisch is: verhalen over mijn jeugd en het Aruba van enkele decennia geleden. Ik heb het voordeel gehad nog op te groeien zonder stromend water en elektriciteit, zonder televisie. Het leek me leuk om oude gewoonten van een nog niet eens zo lang vervlogen verleden te bewaren. Die wil ik opschrijven, om op die manier iets van onze recente geschiedenis te bewaren voor het nageslacht."

"Proza stelt andere eisen dan poëzie; verhalen moeten boeiend zijn, er moet een climax in zitten, en dat hoeft bij een gedicht weer niet. Bij verhalen heb je natuurlijk ook dialogen, die afhankelijk zijn van de vertelsituatie. Ik houd ervan om verhalen te vertellen. Dat heb ik op school altijd veel gedaan."

VERKOOP

"De oplage van mijn in eigen beheer uitgeven *'Mi' ta biba den pensamento* bedroeg duizend exemplaren. Er werden in het eerste jaar 750 van verkocht. Daarna liep het minder, maar nu is het op."

"De mensen die mij kennen, kopen mijn boeken. Ik heb weinig contacten met de boekhandel, ik ben niet zo commercieel. *'Mi' ta biba en pensamento* is via andere kanalen verkocht. Mijn vriendinnen namen een stapeltje mee en brachten dat via hun kennissen in omloop."

"Van het bij Charuba gepubliceerde *Na caminda pa independencia* weet ik het niet, maar dat liep minder goed. Ook *Di ta... pa... tabata* heb ik bij Charuba gepubliceerd, omdat ik geen geld heb om het zelf uit te geven. Ik wil het financiële risico niet meer lopen en het is ook wel zo gemakkelijk dat ik er niet zelf achteraan hoef te zitten of het wel verkocht wordt. Die hoofdpijn wil ik niet meer hebben."